

Верховний
Суд

Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів

Сергій Бурлаков
суддя Верховного Суду, к.ю.н.

Спеціально для підтримання кваліфікації суддів судових палат
у цивільних справах апеляційних судів, 20.10.2022, м. Київ

Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них

(ст. I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права)

Сторона не може вчинити несумісну дію з певним розумінням, яке виникло за незалежних від неї причин в іншій стороні, маючи на увазі, що ця інша сторона, розумно на нього покладаючись, вчинила дію на шкоду собі

(ст. 1.8 Принципів УНІДРУА)

Естопель – заборона стороні поводитися всупереч її попередній поведінці (заявам, твердженням, обіцянкам, фактичній поведінці і навіть бездіяльності) у тих випадках, коли така поведінка не пов'язує цю сторону і не примушує до послідовності з огляду на правочин чи інший формально-правовий ефект, але попередня поведінка сформувала в іншій стороні довіру і розумні очікування, і їх підрив (внаслідок непослідовності) призведе до явної несправедливості

Особа, яка має якесь право, і своєю поведінкою створює в іншій особі відчуття, що вона цим правом користуватися не буде, а згодом всупереч колишній власній поведінці намагається скористатися своєю формальною правовою позицією, то за наявності низки ознак суд на підставі принципу естопель може відмовити у захисті такого права за ч. 2, 3 ст. 13 ЦК України, вбачаючи зловживання правом

Обов'язкові умови для застосування естопелю:

- (a) виникнення довіри в іншій стороні має стосуватися особи, якій протиставляється естопель;
- (b) виникнення обґрунтованої довіри у добросовісної сторони;
- (c) очевидна несправедливість підриву довіри

(а) виникнення довіри в іншій стороні має стосуватися особи, якій протиставляється естопель

Довіра добросовісної сторони має стати результатом попередньої поведінки недобросовісної сторони, здатної сформувавши таку довіру (наприклад, будь-яких заяв, обіцянок, фактичної поведінки, що формує в іншій стороні обґрунтовані очікування, у тому числі й бездіяльності)

(b) виникнення обґрунтованої довіри у добросовісної сторони

У добросовісної сторони мають виникнути певні очікування щодо подальшої поведінки іншої особи. Сторона має розумні підстави для того, щоб покладатися на поведінку контрагента

(с) **очевидна** несправедливість підриву довіри

Сама собою суперечлива поведінка не заборонена.

Заборона суперечливої поведінки не покликана покарати особу, яка діє суперечливо. Право блокується через **очевидну** несправедливість, що в конкретних ситуаціях може виникати в результаті суперечливої поведінки

Добросовісність поведінки у практиці ЄСПЛ

- 1) рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» від 08 липня 1986 року, заява № 9815/82, п. 46
- 2) рішення у справі «Фрессо і Руар проти Франції» від 21 січня 1999 року, заява № 29183/95, п. 55
- 3) рішення у справі «Карабет та інші проти України» від 17 січня 2013 року, заяви №№ 38906/07 і 52025/07, п. 276

Рішення Конституційного Суду України від 28.04.21 № 2-р(II)/2021 у справі № 3-95/2020(193/20)

Заборону недопущення дій, що їх може вчинити учасник цивільних відносин з наміром завдати шкоди іншій особі, сформульовано в ньому на розвиток припису частини першої ст. 68 Конституції України, згідно з яким **кожен зобов'язаний не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей**. Водночас словосполучка «а також зловживання правом в інших формах», що також міститься у ч. 3 ст. 13 ЦК України за своєю суттю є засобом узагальненого позначення одразу кількох явищ з метою уникнення потреби наведення їх повного або виключного переліку. Здійснюючи право власності, у тому числі шляхом укладення договору або вчинення іншого правочину, особа має враховувати, що реалізація свободи договору як однієї із засад цивільного законодавства перебуває у посутньому взаємозв'язку з установленими Кодексом та іншими законами межами здійснення цивільних прав, у тому числі права власності. Установлення Кодексом або іншим законом меж здійснення права власності та реалізації свободи договору не суперечить вимогам Конституції України, за винятком ситуацій, коли для встановлення таких меж *немає правомірної (легітимної) мети* або коли використано юридичні засоби, що не є домірними. У зв'язку з тим, що ч. 3 ст. 13 та ч. 3 ст. 16 ЦК України мають на меті *стимулювати учасників цивільних відносин до добросовісного та розумного здійснення своїх цивільних прав*, Конституційний Суд України дійшов висновку, що ця мета є правомірною (легітимною).

Постанова КЦС ВС від 04.09.2020, справа № 311/2145/19 про визнання недійсним договорів оренди та суборенди земельної ділянки

Аналіз ч. 2 ст. 13 ЦК України дає підстави для висновку, що *недобросовісна поведінка особи, яка полягає у вчиненні дій, які можуть у майбутньому порушити права інших осіб, є формою зловживання правом.* Формулювання «зловживання правом» необхідно розуміти, як суперечність, оскільки якщо особа користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та дію без права. **Сутність зловживання правом** полягає **у вчиненні** уповноваженою особою **дій**, які складають зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі **всупереч меті такого права**. Термін «зловживання правом» свідчить про те, що ця категорія стосується саме здійснення суб'єктивних цивільних прав, а не виконання обов'язків.

Обов'язковою умовою кваліфікації дій особи як зловживання правом є встановлення факту вчинення дій, спрямованих на здійснення належного відповідній особі суб'єктивного цивільного права. **Заборона зловживання правом по суті впливає з якості рівнозваженості, закладеної такою засадою, як юридична рівність учасників цивільних правовідносин.**

Ця формула виражає втілення в цивільному праві принципів пропорційності, еквівалентності, справедливості під час реалізації суб'єктивних цивільних прав і виконання юридичних обов'язків. Здійснення суб'єктивних цивільних прав повинно відбуватись у суворій відповідності до принципів правомірності здійснення суб'єктивних цивільних прав, автономії волі, принципів розумності і добросовісності. Їх сукупність є обов'язковою для застосування при здійсненні усіх без винятку суб'єктивних цивільних прав. Розглядаючи поняття розумності та добросовісності як принципів здійснення суб'єктивних цивільних прав необхідно враховувати, що **розумною є поведінка особи, яка діє у межах, не заборонених їй договором або актами цивільного законодавства.** Виходячи із аналізу норм, закріплених у ЦК України, поняття «**добросовісність**» ототожнюється із поняттям «**безвинність**» і навпаки, «**недобросовісність**» із «**виною**». Такий висновок впливає із того, що за діяння, якими заподіяно шкоду внаслідок недобросовісної поведінки, може наступати відповідальність (наприклад, ч. 3 ст. 39 ЦК України), а оскільки обов'язковим елементом настання відповідальності, за загальним правилом, є вина, то такі діяння є винними. Дослідження питання про здійснення особою належного їй суб'єктивного матеріального права відповідно до його мети тісно пов'язане з аналізом **фактичних дій суб'єкта** на предмет дотримання вимоги добросовісності

Добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Доктрина заборони суперечливої поведінки, базується ще на римській максимі – **НІХТО не може діяти всупереч своїй попередній поведінці**. В основі доктрини заборони суперечливої поведінки знаходиться принцип добросовісності.

Постанова КЦС ВС від 12.01.22, справа № 520/13586/18 (про визнання майна спільною сумісною власністю, визнання правочину недійсним)

Якщо особа, яка має право на оспорення документу (наприклад, свідоцтва про право на спадщину) чи юридичного факту (зокрема, правочину, договору, рішення органу юридичної особи), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що не буде реалізовувати своє право на оспорення, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право на оспорення суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

Ухвала КЦС ВС про передання до ВП ВС у справі № 513/879/19 про усунення перешкод при неукладеному договорі оренди землі

Можна виділити такі критерії добросовісної поведінки:

- очікувана поведінка:** поведінка сторони має бути очікуваною, характерною для інших учасників цивільних правовідносин в порівнянних обставинах
- врахування прав та законних інтересів іншої сторони правовідносин:** поведінка учасника цивільно-правових відносин не повинна обмежувати право чи позбавляти права інших осіб
- законна мета:** поведінка сторони має бути законною, не допускаються дії виключно з протиправною метою або з наміром заподіяти шкоду іншій особі
- сприяння іншій стороні цивільного обороту:** учасники цивільних правовідносин повинні сприяти своєму контрагенту різними способами, у тому числі отримання необхідної інформації

*Одним із способів захисту добросовісної сторони є принцип **естопелю**: особа втрачає право посилатися на будь-які факти на обґрунтування своїх домагань, якщо його попередня поведінка свідчила про те, що вона дотримується протилежної позиції*

Поведінка є недобросовісною, якщо одна сторона договору прийняла виконання від іншої сторони, а після цього посилається на недійсність такого договору або його неукладеність. Якщо поведінка сторони давала іншій стороні підстави вважати, що договір є дійсним (виконувався належним чином сторонами протягом тривалого часу), то наступне висунення вимог про його недійсність або неукладеність є зловживанням правом.

Оцінюючи дії учасника стосовно добросовісності, необхідно враховувати не лише сам факт виконання, а й волю сторін на виконання договору і досягнення відповідних їй правових наслідків (підписання додаткових угод про внесення змін до окремих умов, ділове листування щодо договору можуть свідчити про наявність у сторони волі на виконання договору надалі, що дозволяє контрагенту покладатися на дійсність угоди)

Головне завдання застосування принципу добросовісності полягає в тому, щоб перешкодити стороні отримати переваги та вигоду як наслідок своєї непослідовності у поведінці на шкоду іншій стороні, яка добросовісно поклалася на певну юридичну ситуацію, створену першою стороною або обома

Постанова ВП ВС від 14.12.2021 у справі № 147/66/17 (провадження № 14-95цс20) про стягнення шкоди з МТСБУ

Добросовісність (п. 6 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (п. 55)

Отже, принцип добросовісності передбачає, що сторони повинні *діяти добросовісно під час реалізації своїх прав та передбаченого договором та/або законом виконання своїх зобов'язань* (п. 60)

Введення в цивільне законодавство принципу добросовісності як одного з найбільш загальних і важливих принципів цивільного права є заходом, спрямованим на зміцнення моральних засад цивільно-правового регулювання. Саме з позиції моральності слід підходити до оцінки поведінки суб'єкта права як добросовісного або недобросовісного (п. 61)

Отже, закон з огляду на принцип добросовісності визначає, що якщо потерпілий недобросовісно реалізовує право на отримання відшкодування завданої йому під час експлуатації наземного транспортного засобу шкоди, не виконує покладені на нього Законом № 1961-IV обов'язки, він має нести тягар негативних наслідків власної поведінки (п. 66)

Аналізуючи зазначені норми законодавства, слід дійти висновку, що законодавство у страхових правовідносинах передбачає здійснення прав та обов'язків з дотриманням принципу добросовісності всіма учасниками цих правовідносин і не дотримання цього принципу може мати наслідком відмову в захисті порушеного права, зокрема в праві на відшкодування шкоди при недобросовісній поведінці особи взагалі, та звільняє страховика від обов'язку відшкодування шкоди при недобросовісній поведінці винної особи та потерпілого (п. 67)

Разом з тим у порушення принципу пропорційності законом не встановлено механізму захисту права осіб (поновлення права), які добросовісно виконують покладені на них обов'язки, якщо шкода не відшкодована не з їхньої вини. Тому тлумачення права щодо відшкодування шкоди за наслідками страхового випадку за Законом № 1961-IV, має здійснюватися з огляду на добросовісне виконання зобов'язань та поведінки всіх учасників (добросовісна чи недобросовісна поведінка/дії) та пропорційність інтересів усіх учасників цих правовідносин (п. 68)

Аналізуючи норми законодавства стосовно добросовісної поведінки всіх учасників правовідносин (ст. 13 ЦПК України) та принципу повного відшкодування шкоди (ст. 1166 ЦК України), ВП ВС з огляду на відсутність норми закону, що передбачає припинення в цьому випадку цивільного права на відшкодування, та з урахуванням із загального права особи на захист права в суді (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) дійшла висновку, що **при добросовісній поведінці потерпілої особи та доведеності, що річний строк пропущено через незалежні від потерпілої особи причини**, особа може отримати таке відшкодування, пред'явивши вимогу до страховика (страхової компанії) в судовому порядку протягом строку позовної давності (п. 133)

Відтак, аналізуючи зазначене законодавство в сукупності з загальними принципами цивільного права, як то добросовісність поведінки та спрямованість на відновлення порушеного права, слід дійти висновку, що потерпіла особа при відмові страховика (страхової компанії) у виплаті регламентних платежів у зв'язку з пропуском річного строку, має право на пред'явлення вимоги до страховика (страхової компанії) винної у спричиненні шкоди особи про відшкодування шкоди в межах страхової суми протягом строку позовної давності (п. 135)

Постанова КГС ВС від 16.02.2022 у справі № 914/1954/20 про звільнення та повернення шляхом виселення нежитлових приміщень

ВС неодноразово наголошував на необхідності врахування принципу добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК України) – стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення (постанови Верховного Суду від 10.04.2019 у справі № 390/34/17, від 28.09.2021 у справі № 918/1045/20 , від 11.08.2021 у справі № 909/436/20, від 06.10.2021 у справі № 925/1546/20)

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.19, справа № 390/34/17

«Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі – «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності.

Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них».

Доктрина «venire contra factum proprium» (заборони суперечливої поведінки), в основі якої лежить принцип добросовісності, базується ще на римській максимі – «non concedit contra factum proprium» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, *поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них* (постанови Верховного суду від 28.04.2021 у справі № 910/9351/20, від 09.06.2021 у справі № 911/3039/19, від 08.09.2021 у справі № 910/10444/20)

Судами не надано оцінки тому, чи відповідає поведінка позивача за тих обставин, що склалися, засадам *добросовісності, послідовності та передбачуваності*, а також, чи не суперечать його дії з припинення договору оренду та як наслідок виселення відповідача з орендованого приміщення, *його попередній поведінці* з огляду на досягнення між сторонами згоди з усіх істотних умов договору на момент його укладення, у тому числі щодо терміну дії договору (до зносу будинку), отримання плати за користування майном, відсутності будь-яких змін у правовідносинах сторін за договором оренди, за умови, що відповідач розумно покладався (розраховував) на виконання позивачем як орендодавцем умов договору та користування орендованим майном відповідно до умов договору, тобто очікував на стабільність та незмінність його майнового стану за певних умов

Постанова КЦС ВС від 27.10.21, справа № 346/6034/13-ц
(про визнання недійсним договору купівлі-продажу і державного акту
на право власності на земельну ділянку)

У разі використання мирової угоди, не для захисту цивільних прав та інтересів, а як інструменту зловживання правом, зокрема для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, оскаржуване судове рішення стосується прав та/або інтересів кредитора, що надає останньому право на апеляційне оскарження ухвали суду про затвердження такої угоди

Апеляційний суд при закритті апеляційного провадження вважав, що у особи, що подала апеляційну скаргу відсутнє порушене суб'єктивне право чи майновий інтерес, оскільки за результатом розгляду спору не вирішено питання про їх права та обов'язки. Разом із цим при обґрунтуванні права на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції ТОВ зазначала, що судом першої інстанції постановлено ухвалу без врахування майнових інтересів як кредитора згідно з рішенням господарського суду, а ОСОБА_4 є боржником ТОВ. Апеляційний суд не врахував, що недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. *Учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору (в тому числі, й мирової угоди) здійснювати кваліфікацію певного договору як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину, домовлятися про застосування реституції. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину.* По своїй суті застосування конструкції недійсність акту та/або реституції не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим. Апеляційний суд не звернув уваги на те, що у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора

Постанова КЦС ВС від 19.05.21, справа № 693/624/19 (про визнання договору купівлі-продажу транспортних засобів недійсними)

До обставин, які дозволяють кваліфікувати договори купівлі-продажу транспортних засобів як фродаторні, належать:

- 1) момент вчинення договорів;
- 2) контрагент, з яким боржник вчинив оспорювані договори;
- 3) ціна;
- 4) боржник, який діє очевидно недобросовісно та зловживає правами

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відносяться: момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

У справі, що переглядалася: очевидно, що сторони договорів купівлі-продажу транспортних засобів «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (оспорювані договори) використовувався для недопущення звернення стягнення на майно боржника; встановлені судами обставини дозволяють зробити висновок, що оспорювані договори є франдаторними, тобто вчиненими на шкоду кредитору.

До обставин, які дають змогу кваліфікувати оспорювані договори як франдаторні, належать:

- 1) момент вчинення договорів (після відкриття провадження, відмови у забезпеченні позову і до першого судового засідання у справі про стягнення коштів);
- 2) контрагент, з яким боржник вчинив оспорювані договори (ТОВ «Автобастіон» вчинило договори з особою, яка була його учасником на момент вчинення);
- 3) ціна в оспорюваних договорах (сідловий тягач продано за 15 000 грн; інший сідловий тягач – за 100 грн; причіп фургон – за 100 грн);
- 4) боржник (ТОВ «Автобастіон»), який відчужує транспортний засіб на користь свого учасника після пред'явлення до нього позову про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами, оскільки вчинив оспорювані договори, які порушують майнові інтереси кредитора і спрямовані на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Постанова КЦС ВС від 13.04.22, справа № 757/62043/18-ц (про визнання правочинів недійсними)

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин та має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, *вчинення договору не для регулювання цивільних відносин і не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків*) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту **для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації**. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Суди встановили, що оспорювані правочини щодо значного обсягу цінного майна укладені між близькими родичами, є безоплатними, вчинені у короткий проміжок часу та під час здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно чоловіка дарувальника спірного майна та інших пов'язаних із ним осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, що одним з видів покарання передбачають конфіскацію майна

Постанова КЦС ВС від 10.02.21, справа № 754/5841/17 (про визнання договору недійсними)

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин)

Постанови КГС ВС від 28.11.19, справа № 910/8357/18, від 12.01.22, справа № 910/429/20, від 17.02.21, справа № 911/698/21 (911/1116/21) про визнання договорів недійсними

Правочини, які укладаються учасниками цивільних відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Правочин не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (п. 53).

Тому будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фrawdаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам) (п. 54).

Обираючи варіант добросовісної поведінки, боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими. Також поведінка боржника, повинна відповідати критеріям розумності, що передбачає, що кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, повинно бути виконано належним чином, а тому кожний кредитор вправі розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані. Добросовісний боржник повинен мати на меті добросовісно виконати усі свої зобов'язання, а в разі неможливості такого виконання – надати справедливе та своєчасне задоволення (сатисфакцію) прав та правомірних інтересів кредитора (п. 55)

Право власності

Постанова КЦС ВС від 27.01.2021 у справі № 715/571/19 (провадження № 61-3599св20) про поділ майна подружжя

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про скасування рішення суду першої інстанції та відмову в позові про поділ майна подружжя в обраний позивачем спосіб, у зв'язку з тим, що у випадку поділу майна будуть порушені права та інтереси кредитора, оскільки припинення права власності відповідача на спірне майно ускладнює виконання судового рішення про стягнення суми боргу з боржника.

Право інтелектуальної власності

Постанова КЦС ВС від 17.11.21, справа № 757/30424/18 про визнання недійсним свідоцтва на знак для товарів та послуг

Особа, яка заявляє вимогу про визнання недійсним свідоцтва на знак для товарів і послуг, має діяти добросовісно, не допускати зловживання правом, зокрема й на реєстрацію певного позначення як знаку для товарів та послуг, не з метою індивідуалізації товарів та послуг, а з метою перешкодження іншому суб'єкту у використанні певного позначення

Суди не врахували, що зловживання правом проявляється в тому, що, зокрема, позивач використовував право на зло, наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

Недійсність свідоцтва на знак для товарів і послуг як приватно-правова категорія покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати, а не застосовуватися з іншою метою;

Суди не врахували, що особа, яка заявляє вимогу про визнання недійсним свідоцтва на знак для товарів і послуг, сама *має діяти добросовісно*, не допускати зловживання правом, зокрема й на реєстрацію певного позначення як знаку для товарів та послуг не з метою індивідуалізації товарів та послуг, а з метою перешкоджання іншому суб'єкту у використанні певного позначення

Постанова КЦС ВС від 26.01.22, справа № 750/13341/19 про захист права інтелектуальної власності на знаки для товарів та послуг

Зловживання правом проявляється в тому, що:

- 1) особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»;
- 2) наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);
- 3) враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Очевидно, що особа яка заявляє вимогу про заборону використання певного позначення, сама має діяти добросовісно, не допускати зловживання правом, зокрема шляхом заборони суб'єкту використовувати його комерційне найменування, право на яке виникло раніше.

Спадкові правовідносини

Постанова КЦС ВС від 03.11.21, справа № 303/2113/19 про визнання недійсними заяв про відмову від прийняття спадщини

Зміна думки щодо відмови від спадщини у зв'язку з невиконанням певних домовленостей у подальшому особою, на користь якої здійснена така відмова, не може бути достатньою та обґрунтованою підставою для визнання заяви про відмову від спадщини недійсною, якщо позивач не доведе, що така заява була складена ним внаслідок обману (ст. 230 ЦК України)

Підписуючи заяви про відмову від спадщини на користь ОСОБА_3, позивачі свідомо позбавили себе права на частку у спадщині. При цьому, відмовляючись від спадщини, спадкоємці усвідомлювали значення своїх дій, розуміли обставини, що мають істотне значення. Нотаріус роз'яснив зміст статей 1270, 1272, 1273, 1220 ЦК України

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про те, що зміна думки щодо відмови від спадщини, у зв'язку з невиконанням певних домовленостей у подальшому особою, на користь якої здійснена така відмова, не може бути підставою для визнання такої відмови недійсною

Зобов'язання з безпідставного
збагачення

Постанова КЦС ВС від 06.06.18, справа № 711/10667/15-ц про повернення безпідставно набутих коштів

Неповідомлення належним чином управління соціального захисту населення про смерть особи, яка була особою з інвалідністю з дитинства, та отримання її опікуном надмірно виплаченої соціальної допомоги свідчить про недобросовісність опікуна – набувача коштів і є підставою для їх повернення

Ураховуючи викладене, суд першої інстанції на підставі належним чином оцінених доказів дійшов правильного висновку про те, що управлінням праці та соціального захисту було надміру виплачено державну соціальну допомогу за відповідний період у зв'язку з невиконанням ОСОБА_3 обов'язку повідомити управління праці та соціального захисту про зміну сімейного стану. Копію свідоцтва про смерть інваліда дитинства другої групи ОСОБА_4, опікуном якої була відповідач, позивач отримав лише 23.07.2015

Деліктні зобов'язання

Постанова КЦС ВС від 15.09.21, справа № 310/2529/20 про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення зобов'язання зі сплати грошових коштів, в тому числі на відшкодування шкоди або виконання судового рішення. **Дарувальник, який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь іншої особи після виникнення в нього зобов'язання зі сплати грошових коштів, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно потерпілої сторони, оскільки укладається договір дарування, який порушує майнові інтереси потерпілого і спрямований на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Як наслідок, не виключається визнання недійсним договору, направлено на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України)**

Постанова КЦС ВС від 14.04.22, справа № 205/7747/18 про відшкодування шкоди, завданої внаслідок ДТП

Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Особи, яка бере участь у справі, зобов'язана добросовісно здійснювати свої права та виконувати процесуальні обов'язки. **Поведінка позивача щодо залишення собі залишків автомобіля і їхня реалізація, а також вимога про відшкодування йому повної вартості вказаного автомобіля за ціною станом на час ДТП не є добросовісними.** Отже, суди неправильно застосували норми статті 30 Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», тому безпідставно не дали належної оцінки різниці вартості автомобіля до та після ДТП, оскільки саме вказана сума, за вирахуванням суми страхового відшкодування, і підлягає до стягнення на користь позивача з відповідача як заподіювача збитків

Постанова КЦС ВС від 27.05.21, справа № 664/2854/17 про зобов'язання вчинити певні дії

Відповідачі, порушуючи права позивачів на житло, включили до договорів купівлі-продажу вказаної будівлі пункт 12, згідно з яким зобов'язання зазначені в пункті 11 договору застосовуються до фактичних мешканців нерухомого майна на дату укладення договору, з урахуванням стану нерухомого майна (відключення від системи електропостачання, водопостачання та водовідведення) за умови дотримання законодавства при їх вселенні у приміщення, надані документів, які підтверджують право на проживання (ордер, договір найму, піднайму, оренди або інші документи) та не застосовується у випадках встановлення факту відсутності мешканців більше шести місяців, штучного погіршення житлових умов шляхом відчуження придатного для проживання житла, починаючи з дати реєстрації місця проживання за цією адресою.

Сторони договорів від 10 вересня 2015 року: відповідачі свідомо включили вказаний пункт із метою уникнення виконання зобов'язання щодо забезпечення позивачів житлом, оскільки є достатньо зрозумілим те, що позивачі не проживають у квартирі минуло 9 років, а отже, документів, які вимагають надати нові власники приміщення з метою забезпечення житлом, немає і їх неможливо надати.

Таким чином, Верховний Суд погодився з наявністю недобросовісних дій зі сторони відповідачів щодо включення до договорів купівлі-продажу нежитлового приміщення пункту 12

Постанова КГС ВС від 07.12.18, справа № 910/7547/17 (дійсність договору в залежності від добросовісності сторін, коли законодавець прямо не встановлює наслідків недобросовісних дій)

За наявності формальних підстав для визнання договору недійсним з підстав, передбачених ст. 234 ЦК України суд погодився з необхідністю відмови в позові з тих підстав, що позивач діяв недобросовісно та допустив зловживання правом

Постанова КГС ВС від 18.06.18, справа № 908/4550/15

Відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 92 ЦК України у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Обсяг повноважень та добросовісність дій її представника є внутрішніми питаннями юридичної особи, а тому **факт недобросовісного укладення представником договору з перевищенням своїх повноважень сам по собі не є підставою для визнання цього договору недійсним**. Такий договір може бути визнаний недійсним в тому разі, якщо буде встановлено, що контрагент юридичної особи за договором діяв недобросовісно або нерозумно, тобто знав, або за всіма обставинами, проявивши розумну обачність, не міг не знати про обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи (п.п. 4.9; 4.16)

Постанова ВП ВС від 18.03.20, справа № 902/417/18

З огляду на компенсаційний характер заходів відповідальності у цивільному праві, виходячи з принципів розумності, справедливості та пропорційності, суд за певних умов може зменшити розмір як неустойки, штрафу, так і процентів річних за час затримки розрахунку відповідно до ст. 625 ЦК України.

ВП ВС констатувала пряму дію принципу добросовісності: його можна застосовувати навіть без визнання недійсним договору, який передбачає компенсацію, значно більшу ніж 3% річних від простроченої суми

Постанова ВП ВС від 03.07.19, справа № 342/180/17

Підписання анкети-заяви про приєднання до Умов та правил надання банківських послуг «ПриватБанку» не може бути договором приєднання.

Пересічний споживач банківських послуг з урахуванням звичайного рівня освіти та правової обізнаності не може ефективно здійснити свої права бути поінформованим про умови кредитування за конкретним кредитним договором, який укладений у вигляді заяви про надання кредиту та Умов та правил надання банківських послуг, оскільки це значний за обсягом документ, який стосується усіх аспектів надання банківських послуг та потребує як значного часу, так і відповідної фахової підготовки для розуміння цих правил, тим більше співвідносно з конкретним видом кредитного договору.

Немає підстав вважати, що при укладенні договору з позивачем «ПриватБанк» дотримав вимог законодавства про повідомлення споживача щодо умови кредитування та узгодження зі споживачем саме тих умов, які вважав узгодженими банк.

Інший висновок не відповідав би принципу справедливості, добросовісності й розумності та уможливив покладання на слабшу сторону – споживача невиправданий тягар з'ясування змісту кредитного договору

Постанова КЦС ВС від 21.08.19, справа № 727/6357/16-ц

Якщо умови договору викладені банком, їх тлумачення здійснюється на користь слабшої сторони – фізособи з урахуванням правила «contra proferentem»

Постанова ВП ВС від 20.03.19, справа № 761/26293/16-ц

При стягненні неустойки на користь вкладника, суд зменшив її розмір виходячи з принципу пропорційності

Постанова КЦС ВС від 19.09.18, справа № 664/2784/15-ц (вимога про стягнення за одне й те саме порушення одночасно пені і штрафу)

При виборі того, який вид неустойки (штраф чи пеня) повинен стягуватися, слід враховувати справедливість і розумність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Тому необхідно визначити, стягнення якого виду неустойки (штрафу чи пені) є нерозумним і несправедливим, з урахуванням їх розміру

Постанова ОП КГС ВС від 19.02.21, справа № 904/2979/20
Постанова ВСУ від 25.05.16, справа № 6-605цс16

Вимоги заінтересованої особи, яка в судовому порядку домагається визнання правочину недійсним (ч. 3 ст. 215 ЦК України), спрямовані на приведення сторін недійсного правочину до того стану, який саме вони, сторони, мали до вчинення правочину. Власний інтерес заінтересованої особи полягає в тому, щоб предмет правочину перебував у власності конкретної особи чи щоб сторона (сторони) правочину перебувала у певному правовому становищі, оскільки від цього залежить подальша можливість законної реалізації заінтересованою особою її прав

Постанова КГС ВС від 02.02.22, справа № 922/1474/21

Обираючи варіант добросовісної поведінки, боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими.

Однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Цивільний оборот ґрунтується на презумпції добросовісності та чесності учасників цивільних відносин, які вправі розраховувати саме на таку поведінку інших учасників, яка відповідатиме зазначеним критеріям і уявленням про честь та совість.

Постанова КГС ВС від 02.02.22, справа № 922/1474/21 (продовження)

Частиною третьою статті 13 ЦК України визначено, що не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Формулювання «зловживання правом» необхідно розуміти як суперечність, оскільки якщо особа користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та дія без права. Сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які складають зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права.

Постанова КГС ВС від 02.02.22, справа № 922/1474/21 (продовження)

Правочини, які укладаються учасниками цивільних відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною. Правочин не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення.

Будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фродаторного правочину (правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам).

Постанова КГС ВС від 02.02.22, справа № 922/1474/21 (продовження)

Обираючи варіант добросовісної поведінки, боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими. Також поведінка боржника повинна відповідати критеріям розумності, що передбачає, що кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, повинно бути виконано належним чином, а тому кожний кредитор вправі розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані. Добросовісний боржник повинен мати на меті добросовісне виконання усіх своїх зобов'язань, а в разі неможливості такого виконання - надати справедливе та своєчасне задоволення (сатисфакцію) прав та правомірних інтересів кредитора.

Постанова КГС ВС від 02.02.22, справа № 922/1474/21 (продовження)
Постанова КГС ВС від 24.11.21, справа № 905/2030/19

Фраудаторним може виявитися будь-який правочин, що здійснюється між учасниками господарських правовідносин, який укладений на шкоду кредиторам, отже, **такий правочин може бути визнаний недійсним на підставі п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та ч. 3 ст. 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом**, на відміну від визнання недійсним фіктивного правочину, лише на підставі ст. 234 ЦК України.

У такому разі звернення з позовом про визнання недійсними правочинів боржника на підставі загальних засад цивільного законодавства та недопустимості зловживання правом є належним способом захисту, який гарантує практичну й ефективну можливість захисту порушених прав кредиторів та боржника.

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.19, справа № 390/34/17

Доктрина **заборони суперечливої поведінки** базується на римській максимі – **ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці**. В основі доктрини заборони суперечливої поведінки знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них

Постанова КЦС ВС від 10.03.21, справа № 607/11746/17
(тлумачення правочину на користь його дійсності)

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитись судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності

Постанова КЦС ВС від 10.03.21, справа № 688/3874/18

Правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність.

З урахуванням того, що у справі, яка переглядається, встановлено, що позивач не підписував кредитний договір і недійсність кредитного договору у випадку недодержання письмової форми встановлена законом та цей договір є нікчемним, то судові рішення підлягають зміні, адже позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту прав і в задоволенні позову потрібно було відмовити з цієї підстави.

Постанова КЦС ВС від 10.03.21, справа № 753/731/16 (стандарт розкриття інформації страхувальником)

Тлумачення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України свідчить, що переддоговірний обов'язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина *uberrima fides*) і пов'язаний з ризиковим характером договору страхування.

По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується із невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування.

Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страхувальником має бути застосований.

З урахуванням принципів цивільного права, слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумного повідомлення про ризик», тобто, майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується.

Постанова ВП ВС від 25.05.21, справа № 752/4995/17

Презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя

Постанова ОП КЦС ВС від 23.01.19, справа № 355/385/17

Тлумачення статей 215 та 216 ЦК України свідчить, що учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину

Постанова КЦС ВС від 10.03.21, справа № 199/1917/19

Укладаючи договір, у якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір), до відносин сторін у такому договорі застосовуються відповідні положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору

Постанова КЦС ВС від 11.06.20, справа № 281/129/17

Під змістом правочину розуміється сукупність умов, викладених в ньому. Зміст правочину, в першу чергу, має відповідати вимогам актів цивільного законодавства, перелічених в статті 4 ЦК України. Втім, більшість законодавчих актів носять комплексний характер, і в них поряд із цивільно-правовими можуть міститися норми різноманітної галузевої приналежності. За такої ситуації необхідно вести мову про те, що зміст правочину має не суперечити вимогам, встановленим у цивільно-правовій нормі, хоча б вона містилася в будь-якому нормативно-правовому акті, а не лише акті цивільного законодавства. Під вимогами, яким не повинен суперечити правочин, мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних нормах

Постанова КЦС ВС від 11.11.20, справа № 591/3176/17

Недопустимим є встановлення неустойки (штрафу чи пені) за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору. У справі, що переглядається: у оспорюваному пункті 2.6 фактично передбачено штраф за односторонню відмову від договору; оспорюваний пункт 2.6 суперечить сутності неустойки, оскільки її встановлення не допускається за правомірну відмову від виконання зобов'язання або односторонню відмову від договору.

Тобто обов'язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

Постанова ВП ВС від 25.05.21, справа № 522/9893/17 (вчинення нотаріальної дії поза межами нотаріального округу, пункти 85 - 87)

Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5, є недоречним виходячи з такого.

По-перше, наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні статті 4, частини першої статті 203 ЦК України.

По-друге, недотримання і порушення правових норм, що в них містяться, не може нести будь-яких негативних наслідків для особи, яка такого порушення не вчиняла, оскільки таке застосування норм права було б порушенням принципу розумності, добросовісності та справедливості (стаття 3 ЦК України).

Постанова КЦС ВС від 10.02.21, справа № 385/1598/18

Сам по собі факт відсутності обов'язкового попереднього дозволу органу опіки та піклування на укладення оспорюваного правочину не є безумовною підставою для визнання його недійсним. Такий правочин визнається недійсним **лише у разі, якщо буде встановлено, що оспорюваний правочин суперечить правам та інтересам дитини.**

Постанова КЦС ВС від 10.02.21, справа № 754/5841/17

При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині (частина друга статті 13 ЦК України). Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала /використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та /або умов; настання цих фактів /умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають); враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Постанова КЦС ВС від 13.04.22, справа № 757/62043/18-ц

Договір про відчуження майна не повинен використовуватися для уникнення можливої конфіскації в рамках кримінального провадження

Постанова ОП КЦС ВС від 23.05.22, справа № 393/126/20

Способом підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавця є паспорт споживчого кредиту, який не є складником кредитного договору. Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит і дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не фіксується воля сторін договору та його зміст.

Постанова КЦС ВС від 07.03.18, справа № 525/607/17

Відсутність у заповіті певних реквізитів, які не позбавляють можливості встановити особу спадкодавця, свободу його волевиявлення, час, місце вчинення заповіту, особу, яка його нотаріально посвідчила, тощо, не може розцінюватися як порушення форми заповіту

Постанова КЦС ВС від 12.01.21, справа № 524/5556/19

Будь-який договір, передбачений Цивільним та Господарським кодексами України, може мати електронну форму і необов'язково повинен бути створений у вигляді окремого електронного документа, допускається і спрощена форма. Важливо, щоб електронний договір містив усі істотні умови для відповідного виду договору

Постанова КЦС ВС від 14.06.22, справа № 757/40395/20

Укладання договору в електронному вигляді через інформаційно-комунікаційну систему можливе за допомогою електронного підпису лише за умови використання засобу електронного підпису усіма сторонами цього правочину

Постанова КЦС ВС від 27.07.22, справа № 462/2589/14-ц

Для укладення договору позики, за яким позичальником є один із подружжя, отримання згоди другого з подружжя не потрібне, оскільки цей правочин, як правило, не стосується спільного майна подружжя. Звернення стягнення на майно, що є спільною сумісною власністю подружжя, можливе у разі встановлення судом, що договір позики був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і позика використана на її потреби

Постанова ВП ВС від 16.06.20, справа № 145/2047/16-ц (вимога про письмову форму правочину)

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію. Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено

Постанова КГС ВС від 07.09.22, справа № 914/1185/20

Укладення договору лише в одному екземплярі не є порушенням письмової форми, втім такий підхід суперечить стандартній діловій практиці складення письмового договору у двох примірниках, однакової юридичної сили примірника для кожної зі сторін

Постанова ВП ВС від 22.08.18, справа № 401/3856/16-ц

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, – у письмовій формі (ч. 1 ст. 635 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 657 ЦК України договір купівлі-продажу нерухомого майна укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню, крім договорів купівлі-продажу майна, що перебуває в податковій заставі. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України). Суд апеляційної інстанції встановив, що попередній договір, який підлягав нотаріальному посвідченню, був підписаний сторонами без додержання встановленої законом форми договору. З огляду на наведене ВП ВС погодилась з висновками суду апеляційної інстанції про відсутність підстав для задоволення позову з огляду на **нікчемність попереднього договору**.

Постанова КЦС ВС від 18.11.20, справа № 569/6427/16-ц (повторна недійсність)

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. І, відповідно, не виключається визнання договору недійсним, який був визнаний дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення, як такого, що вчинений на шкоду кредитору (франдаторний договір). Приватно-правовий інструментарій (зокрема, визнання договору дійсним внаслідок відсутності його нотаріального посвідчення) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Постанова КЦС ВС від 12.04.22, справа № 756/6038/20

Незгода позичальника з умовами та особливостями кредитування, за відсутності зауважень щодо змісту та умов кредитного договору під час його укладення, не є підставою для визнання такого договору недійсним

Постанова КЦС ВС від 20.07.22, справа № 343/557/15

Нікчемність і, відповідно, недійсність з моменту укладення кредитного договору його умов щодо сплати позичальником комісії (за надання фінансового інструменту, за надання кредитних ресурсів, за обслуговування кредитної заборгованості) має наслідком здійснення перерахунку усіх складових заборгованості, які стягує банк

Постанова КЦС ВС від 10.03.21, справа № 688/3874/18

Правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність». Кожна особа має право на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства (статті 15, 16 ЦК України).

Цивільне право чи інтерес мають бути захищені судом у належний спосіб, який є ефективним. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (абзац перший частини другої статті 215 ЦК України).

Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

З урахуванням того, що у справі, яка переглядається, встановлено, що **позивач не підписував кредитний договір і недійсність кредитного договору у випадку недодержання письмової форми встановлена законом та цей договір є нікчемним**, то судові рішення підлягають зміні, адже позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту прав і в задоволенні позову потрібно було відмовити з цієї підстави. Проте суди зробили правильний висновок про відмову у задоволенні позову.

Постанова КЦС ВС від 26.05.21, справа № 552/6884/19

Правовим наслідком недодержання письмової форми правочину про забезпечення виконання зобов'язання є його нікчемність. Суди попередніх інстанцій встановили, що підпис від імені ОСОБА_1 у договорі поруки 07 квітня 2004 року № НАН2А000140153 виконано не ОСОБА_1, а іншою особою. При цьому врахували конкретні обставини справи, процесуальну поведінку представників відповідача, зокрема, щодо ненадання оригіналу оспорюваного договору, дійшли обґрунтованого висновку про те, що вказані дії відповідача свідчать про ухилення від надання суду оригіналу договору поруки (необхідного для подальшого призначення та проведення експертизи), що унеможливило призначення та проведення почеркознавчої експертизи судом, яка, в даному випадку, має визначальне значення для встановлення обставин справи.

За таких обставин, колегія суддів вважає за необхідне відмовити в задоволенні позову з підстав необґрунтованості позовних вимог, у зв'язку з обранням позивачем неналежного способу захисту права, оскільки договір поруки від 07 квітня 2007 року № НАН2А000140153, сторонами якого зазначені АТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_1, є недійсним у силу закону (нікчемним), і не підлягає визнанню недійсним у судовому порядку.

Зазначене не перешкоджає позивачу звернутися до суду на вказаних підставах з позовом за захистом своїх прав про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, що відповідатиме змісту відносин, що виникли між сторонами.

Постанова КЦС ВС від 23.09.20, справа № 497/1085/16-ц

Вимоги позивача про визнання **неправомірними діями банку щодо анулювання боргу та списання кредитної заборгованості**, як безнадійної, є **неналежним способом захисту**. Такі дії банку є одностороннім правочином, який є правомірним, якщо він не визнаний судом недійсним (пункт 2 частини другої статті 16 ЦК України).

Постанова ВП ВС від 20.03.19, справа № 514/1571/14-Ц

...при **добросовісному** виконанні набувачем земельної ділянки обов'язків щодо узгодження меж з користувачами чи власниками суміжних земельних ділянок, у разі, якщо користувач чи власник суміжної земельної ділянки безпідставно ухилився від погодження меж та не підписав акт, сама відсутність такого акта погодження меж не свідчить про незаконність рішення про затвердження проекту землеустрою та про передачу земельної ділянки у власність.

Постанова ВП ВС від 14.12.21, справа № 147/66/17 (страхове відшкодування понад річний строк)

133. Аналізуючи норми законодавства стосовно **добросовісної поведінки** всіх учасників правовідносин (ст. 13 ЦПК України) та принципу повного відшкодування шкоди (ст. 1166 ЦК України), ВП ВС з огляду на відсутність норми закону, що передбачає припинення в цьому випадку цивільного права на відшкодування, та з урахуванням із загального права особи на захист права в суді (ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) дійшла висновку, що **при добросовісній поведінці потерпілої особи та доведеності, що річний строк пропущено через незалежні від потерпілої особи причини**, особа може отримати таке відшкодування, пред'явивши вимогу до страховика (страхової компанії) в судовому порядку протягом стр. позовної давності.

134. Покладання обов'язку з відшкодування шкоди у межах страхового відшкодування на страхувальника, який уклав відповідний договір страхування і сплачує страхові платежі, крім зазначених вище випадків, суперечить меті інституту страхування цивільно-правової відповідальності (ст. 3 Закону № 1961-IV).

135. Відтак, аналізуючи зазначене законодавство в сукупності з загальними принципами цивільного права, як то добросовісність поведінки та спрямованість на відновлення порушеного права, слід дійти висновку, що потерпіла особа при відмові страховика (страхової компанії) у виплаті регламентних платежів у зв'язку з пропуском річного строку, має право на пред'явлення вимоги до страховика (страхової компанії) винної у спричиненні шкоди особи про відшкодування шкоди в межах страхової суми протягом строку позовної давності.

Постанова ВП ВС від 29.09.20, справа № 688/2908/16-ц (земельні спори, пункти 37 - 39)

Водночас ВП ВС звертає увагу, що відсутність договірних відносин між сторонами до моменту укладення договору не означає, що на переддоговірній стадії сторони не несуть жодних обов'язків по відношенню одна до одної. Добросовісність та розумність належать до фундаментальних засад цивільного права (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Отже, і на переддоговірній стадії сторони повинні діяти правомірно, зокрема, поводитися добросовісно, розумно враховувати інтереси одна одної, утримуватися від недобросовісних дій чи бездіяльності. Прояви таких обов'язків та недобросовісної чи нерозумної поведінки є численними і не можуть бути визначені у вичерпний спосіб. Зокрема, недобросовісну поведінку може становити необґрунтоване припинення переговорів, пропозиція нерозумних умов, які завідомо є неприйнятними для контрагента, вступ у переговори без серйозних намірів (зокрема з метою зірвати укладення договору з третьою особою, наприклад з конкурентом недобросовісної сторони переговорів), нерозкриття необхідної контрагенту інформації тощо. При цьому обов'язок діяти добросовісно поширюється на обидві сторони.

Так, може кваліфікуватися як недобросовісна така поведінка власника земельної ділянки (в особі органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування), коли він необґрунтовано зволікає з наданням дозволу на розробку проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, не повідомляє чи несвоєчасно повідомляє про відмову у наданні дозволу або не наводить вичерпні мотиви такої відмови, надає дозвіл на розробку проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, завідомо знаючи про перешкоди у наданні земельної ділянки в оренду, необґрунтовано зволікає з розглядом проєкту землеустрою щодо відведення, безпідставно відмовляє у його затвердженні і у той же час надає дозвіл на розробку проєкту землеустрою та затверджує цей проєкт щодо іншої особи.

Постанова ВП ВС від 29.09.20, справа № 688/2908/16-ц (земельні спори, пункти 37 – 39, 41, 45)

Виходячи з викладеного ВП ВС дійшла висновку, що неможливо надати єдину універсальну відповідь на питання про те, чи є поведінка органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який надав дозвіл на розробку проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки кільком особам, правомірною чи неправомірною. Відповідь на це питання залежить від оцінки такої поведінки як добросовісної чи недобросовісної, і така оцінка має здійснюватися у кожній справі окремо виходячи з конкретних обставин справи.

Судам при вирішенні аналогічних спорів слід враховувати, що подати позов до суду про захист свого законного інтересу може будь яка особа, яка звернулася до органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування з метою отримання земельної ділянки в оренду, залежно від істотних ознак кожної конкретної правової ситуації (зокрема, від добросовісності поведінки усіх зацікавлених осіб, обізнаності їх про інтереси інших осіб щодо цієї земельної ділянки тощо).

Постанова ВП ВС від 01.09.20, справа № 233/3676/19 (земельні спори про переукладення договору оренди земельної частки (паю); про припинення договору оренди земельної частки (паю) шляхом його розірвання

Укладення договору оренди паю на 20 років, очевидно, свідчить про намір сторін на момент його укладення забезпечити тривалу стабільність свого становища в цих правовідносинах і в такому випадку відмова орендодавця від переукладення та намагання розірвати договір вже через 6 років від початку строку оренди не можна вважати добросовісним (пункт 92).

Верховний
Суд

Дякую за увагу!